

УСИНОВЛЕННЯ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

УДК 347.6

Постановка проблеми. У статті 11 Закону України «Про охорону дитинства» проголошується, що сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього [1]. Тому кожна дитина має право проживати у сім'ї разом із своїми батьками або в сім'ї одного з них. Однак, на теренах сьогодення у нашій державі відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» введено режим воєнного стану. Військова агресія російської федерації проти України принесла велике горе, біль та сльози на нашу землю. Разом з цим, тисячі сімей втратили своїх рідних, а діти набули жахливого статусу «дитини - сироти» та «дитини, позбавленої батьківського піклування». Саме тому, з метою забезпечити всебічне виховання, розвиток, повноцінне життя та захист дитини, держава реалізує низку заходів, які допоможуть дитині відчутти себе потрібною та виховуватися у належних умовах. Такі діти можуть бути усиновлені, передані під опіку чи піклування, виховуватися короткий період часу у сім'ї патронатного вихователя, бути переданими у прийомну сім'ю чи дитячий будинок сімейного типу. Однак, найбільш наближеною до виховання у повноцінній сім'ї є одна із правових форм влаштування дитини, а саме усиновлення. Тому, першочерговим завданням відповідних служб є перевірити механізм передачі дитини у сім'ю усиновителя, а законотворців – максимально спростити процедуру усиновлення, водночас, в повній мірі забезпечити дитину всебічним захистом, щоб вона могла отримати належний догляд та розвиток.

Саме тому **метою** даної статті є аналіз чинного законодавства, виявлення проблем, які виникають у потенційних кандидатів у усиновлювачі та пошук шляхів їх вирішення.

Аналіз проблем пов'язаних із врегулюванням механізму усиновлення на теренах нашої держави, зокрема, в умовах військової агресії російської федерації, включаючи й міжнародне усиновлення, є вельми актуальним завданням і набуває особливої значущості. Так, окремі аспекти обраного дослідження привертали до себе увагу багатьох науковців та юристів – практиків, зокрема, І. С. Апалькова, А. М. Бежевець, В. О. Кожевникової, К. І. Кузнєцової, М. В. Менджуала, Н. В. Погорецької, А. А. Приходко та інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. У частині 5,6 статті 24 Закону України «Про охорону дитинства» закріплено положення, про те, що усиновлення допускається виключно в інтересах дитини України відповідно до закону. **Усиновлення (удочеріння)** є оформлена спеціальним юридичним актом (рішенням суду) передача на виховання в сім'ю неповнолітньої дитини на правах сина чи дочки [1]. Схоже визначення подає й стаття 207 Сімейного кодексу України, де під **усиновленням** є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду, крім випадку, передбаченого статтею 282 Сімейного кодексу України [2], а саме усиновлення громадянином України дитини, яка є громадянином України, але проживає за межами України здійснюється в консульській установі чи дипломатичному представництві. Обрання даної правової форми влаштування дитини є надзвичайно важливим кроком, адже в повній мірі припиняє правовий зв'язок дитини із біологічними батьками, та її родичами за походженням, а також надає саме усиновлювачу права і накладає на нього обов'язки щодо усиновленої дитини. Однак, для передачі останньої у нову сім'ю потенційним кандидатам потрібно пройти довгий шлях для здійснення мрії – стати батьками. Перш за все, громадяни України, які бажають усиновити дитину, мають право отримати консультацію щодо процедури усиновлення дитини шляхом подання відповідної заяви для прийому безпосередньо до служби у справах дітей районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті (у разі її утворення), сільської, селищної ради за місцем свого проживання, у тому чис-

лі в онлайн-режимі з використанням електронних засобів комунікації або через Єдиний державний вебпортал електронних послуг та інтегровані з ним інформаційні системи Мінсоцполітики, органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування [3].

Під час консультації представниками відповідного органу роз'яснюється заявникам процедура усиновлення, та її правові наслідки як для дитини, так і для усиновлювача. Тому для того, щоб мати можливість усиновити дитину, потрібно написати заяву про взяття на облік кандидатів в усиновлювачі та подати ряд документів, зокрема: 1) копію документа, що посвідчує особу; 2) копію реєстраційного номера облікової картки платника податків з Державного реєстру фізичних осіб - платників податків або інформація про відмову від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомили про це відповідному контролюючому органу) (за наявності); 3) копію документу, де зазначено унікальний номер запису в Єдиному державному демографічному реєстрі (за наявності); 4) довідку про заробітну плату за останніх шість місяців або відомості з Державного реєстру фізичних осіб - платників податків про суми виплачених доходів та утриманих податків, або довідка про подану декларацію про майновий стан і доходи за попередній календарний рік; 5) копію свідоцтва про шлюб або витяг з Державного реєстру актів цивільного стану громадян про шлюб (для осіб, які перебувають у шлюбі); 6) висновок про стан здоров'я кожного заявника; 7) документ про наявність чи відсутність судимості для кожного заявника, виданий територіальним центром з надання сервісних послуг МВС; 8) копію документа, що підтверджує право власності або користування житловим приміщенням; 9) згоду другого з подружжя на усиновлення дитини (у разі усиновлення одним із подружжя), якщо інше не передбачено законодавством, справжність підпису на якій засвідчено нотаріально [3]. Однак, досліджуючи практичні нюанси подачі документів, маємо змогу спостерігати як кандидати в усиновлювачі стикаються із першою проблемою, а саме при поданні документу

про наявність чи відсутність судимості у законодавстві не вказується, що обов'язково у даній довідці повинно вказуватися на те, що видається вона саме «для усиновлення». Потенційні усиновлювачі не володіючи даною інформацією подають довідку про відсутність судимості без вказівки мети подачі даного документу. Тому представники відповідної служби через недотримання правильності подачі документів повертають на доопрацювання, що, в свою чергу, затягує процес повторної подачі документів. Адже, служба у справах дітей перевіряє їх протягом п'яти робочих днів після надходження електронної заяви або заяви у паперовій формі та всіх документів. Тому, на мою думку, з метою уникнення затягування процесу, необхідно внести зміни у пункт 22 підпункт 7 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» і викласти у такій редакції: «документ про наявність чи відсутність судимості для кожного заявника, виданий територіальним центром з надання сервісних послуг МВС із вказівкою «для усиновлення».

У зв'язку із веденням воєнних дій 31.05.2022 року було внесено низку змін до законодавства у сфері усиновлення, зокрема, з того моменту заяву та документи про взяття їх на облік кандидатів в усиновлювачі можна подавати в електронній формі через Єдиний державний вебпортал електронних послуг, однак, перед тим потрібно пройти електронну ідентифікацію та автентифікацію з використанням інтегрованої системи електронної ідентифікації, кваліфікованого електронного підпису або інших засобів електронної ідентифікації, які дають змогу однозначного встановлення особи. На скановані копії документів та електронну заяву, заявник повинен накласти свій кваліфікований електронний підпис, а також кваліфікований електронний підпис другого з подружжя, якщо він перебуває у зареєстрованому шлюбі. Заява разом із усіма документами, подані в електронній формі, надсилаються через інтегровані з ним інформаційні системи Мінсоцполітики, органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування до служби у справах дітей за місцем проживання заявника. Однак, процедура подачі документів цим етапом не завершується, адже під час

обстеження житлово-побутових умов заявника останній повинен надати оригінали цих документів працівнику служби у справах дітей. Якщо працівник не виявляє порушень у поданих документах, то майбутніх батьків очікує продовження реєстрації на статус кандидата. Однак, вивчаючи відгуки потенційних кандидатів в усиновлювачі, приходимо до висновку, що подача документів через портал «Дія» на сьогодні не працює, адже, представники відповідних органів не обладнані відповідною технікою для отримання документів он лайн. Так як відповідно до пункту 22-1 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» вважаю, що не доцільно запроваджувати дану опцію, адже, етап подачі документів є одним із найважливіших кроків, і копії відповідних документів повинні обов'язково бути завіреними представником даного органу.

Все ж таки, якщо документи прийняті, а заявники не є родичами дитини, її опікунами / піклувальниками, прийомними батьками, батьками-вихователями, служба у справах дітей протягом п'яти робочих днів після проведення перевірки документів повинні провести обстеження житлово-побутових умов заявників та скласти акт, про що вносить відповідну інформацію до Єдиного банку даних; а також провести бесіду та з'ясувати мотиви усиновлення, ставлення до виховання дітей. Якщо усиновлення здійснюється одним із подружжя, з'ясовуються причини, за яких другий з подружжя не бажає бути усиновлювачем, та його ставлення до намірів дружини (чоловіка) усиновити дитину. Вважаємо, що строк у п'ять робочих днів є достатнім та продуманим для того, щоб належно провести огляд житла, познайомитися із потенційними кандидатами в усиновлювачі та з'ясувати їх наміри.

Наступним етапом для здобуття статусу кандидата в усиновлювачі є проходження цими особами обов'язкового курсу навчання. Цей крок є надзвичайно важливий, адже, виховання дитини, яка зазнала психологічної травми від втрати біологічних батьків, має свої особливості, і усиновлювачам необхідно знати всі нюанси виховання такої дитини. По закінченні даного курсу всім

батькам видається довідка, яка засвідчує його проходження і їхню готовність стати усиновлювачами. Така довідка є остаточним документом в пакеті, який подається всіма заявниками до суду. Згідно, частини 4-5 пункту 25- 2 вище зазначеної постанови Кабінету Міністрів України у разі відповідності наданих документів/відомостей та житлово-побутових умов заявника вимогам законодавства працівник служби у справах дітей подає до обласного, Київського міського центру соціальних служб електронний запит щодо проходження заявником курсу підготовки з питань виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Обласний, Київський міський центр соціальних служб протягом трьох робочих днів інформує службу у справах дітей про наявні можливості та найближчі дати навчання, про що працівник служби у справах дітей повідомляє заявнику або заявникам та надає направлення в електронній або паперовій формі на проходження курсу підготовки з питань виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, із зазначенням закладу, установи чи організації, що буде проводити навчання [3]. Із цієї норми стає зрозумілим, що навчання здійснюють виключно державні структури, а саме служба у справах дітей. Однак, досліджуючи практику проходження курсів майбутніми усиновлювачами маємо можливість виявити проблему у тому, що через переизвантаженисть курси проводяться вкрай рідко, а кількість бажаючих бути усиновлювачами збільшується. Тому, кандидати в усиновлювачі не мають змоги проти навчання в короткі строки, що й впливає на затягування самого процесу по усиновленні. З метою вирішення даної проблеми варто було б дозволити відкривати додатково спеціалізовані акредитовані приватні курси, які були б оплачувані, але разом з цим, надавали можливість бажаючим пройти належне навчання та отримати необхідну довідку. Це б значно пришвидшило процедуру усиновлення і дитина – сирота чи дитини, позбавлена батьківського піклування мала б змогу значно швидше отримати сімейне виховання.

Після перевірки документів, проходження курсу підготовки та обстеження житлово-побутових умов служба у справах дітей протягом п'яти робочих днів готує відповідний висновок. І в разі

винесення позитивного висновку дана служба бере заявника на облік кандидатів в усиновлювачі із внесенням даних про них до Книги обліку кандидатів в усиновлювачі та Єдиного банку даних.

Ще однією проблемою, яка гостро постала на сьогодні є усиновлення рідних братів та сестер. Адже, здебільшого кандидати в усиновлювачі бажають взяти у свою сім'ю одну дитину молодшого віку. Однак, часто бувають випадки коли в дитячих закладах перебувають діти різного віку із однієї сім'ї. Згідно із частиною 1 статті 210 Сімейного кодексу України коли на обліку знаходяться рідні брати та сестри вони не можуть бути роз'єднані при їх усиновленні. Позиція законодавця є цілком виправданою, адже, якщо брат та сестра будуть усиновлені різними особами, та проживатимуть у різних сім'ях, юридично вони перестануть бути одним одному братом чи сестрою. Тому й законодавець не може допустити цього, адже, якщо дитина досягла такого віку та рівня розвитку, що усвідомлює та знає, що у неї є брат чи сестра, це, в першу чергу, може вплинути на її психічний стан, а з іншого боку, збереження таких родинних відносин пояснюється принципом гуманності. Підтримує заборону роз'єднання рідних братів та сестер і В.О. Кожевнікова, на думку якої, запровадження в правових нормах обмеження (заборони) права на роз'єднання рідних братів та сестер забезпечить нерозривність родинного зв'язку рідних по крові осіб та позбавить від порушення немайнового права на контакт братів та сестер [4, с. 10]. Однак, в абзаці 2 частини 1 статті 210 Сімейного кодексу України зазначається, що у разі наявності обставин, що мають істотне значення, суд за згодою органу опіки та піклування може постановити рішення про усиновлення когось із них або усиновлення їх різними особами [2]. Однак, на мою думку, не до кінця дослідженою є подана стаття, адже не зрозуміло, які саме обставини можуть впливати на роз'єднання рідних братів та сестер. Тому, вважаю, що варто в даному випадку ретельно вивчити законодавство, дослідити практику та закріпити у Сімейному кодексі України приблизний перелік таких підстав.

Отож, у пункті 74 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених

дітей» в окремих випадках, за умови, що вичерпані усі можливості влаштування братів і сестер на виховання в одну сім'ю, районна, районна у м. Києві та Севастополі держадміністрація, виконавчий орган міської, районної у місті (у разі утворення) ради за місцем перебування дитини на місцевому обліку може надати згоду на роз'єднання братів і сестер при усиновленні в разі:

коли один з братів, сестер страждає на тяжке захворювання, що вимагає спеціального догляду за дитиною;

усиновлення дитини, яка виховується в дитячому або іншому закладі, в той час, як її брати, сестри проживають в сім'ях громадян України;

наявності інших обставин, що унеможливають влаштування дітей на виховання в одну сім'ю, підтверджених відповідними документами [3].

Так, на думку спеціалістів програми «Сирітству – ні!» Фонду Ріната Ахметова, якщо вичерпані всі можливості для влаштування братів і сестер на виховання в одну сім'ю, районна, районна у м. Києві держадміністрація, виконавчий орган міської, районної у місті ради за місцем перебування дитини на місцевому обліку може надати згоду на роз'єднання братів і сестер при усиновленні в разі:

- коли один із братів, сестер страждає на тяжке захворювання, що вимагає спеціального догляду за дитиною;

- усиновлення дитини, яка виховується в дитячому або іншому закладі, у той час, як її брати, сестри проживають в сім'ях громадян України;

- наявності інших обставин, що унеможливають влаштування дітей на виховання в одну сім'ю [5].

Також, досліджуючи судову практику щодо роз'єднання рідних братів та сестер, приходимо до висновку, що такі справи є непоодинокими та поширеними. Так, в Очаківському міськрайонному суді Миколаївської області розглядалася справа щодо усиновлення малолітнього хлопчика, який мав рідного брата та сестру. Хлопець був вихованцем Очаківського дитячого будинку Орлятко. А його брат та сестра перебували під опікою в сім'ях опікунів громадян України. Хлопчик відповідно до висновку

Очаківської центральної районної лікарні мав захворювання: змішаний специфічний розлад психологічного розвитку (F-83), плоскостопість (M-21.4), потребував медико-педагогічної корекції, група здоров'я – II, та перебував на лікуванні у спеціалізованій установі. За час лікування хлопчика відвідувала лише бабуся, але бажання усиновити його чи взяти під опіку не виявила, про що вказують довідки компетентних органів. Тому суд посилаючись на те, що дитина, виховується у дитячому будинку, в той час як його сестра та брат проживають у сім'ї, надав згоду на роз'єднання дітей та своїм рішенням задовільнив позов про усиновлення дитини [6]. Тому досліджуючи окремі положення чинного законодавства та судову практику вважаю за необхідне доповнити абзац 2 частини 1 статті 210 Сімейного кодексу України підставами для роз'єднання рідних братів та сестер і викласти положення в наступній редакції: «За наявності обставин, що мають істотне значення, суд за згодою органу опіки та піклування може постановити рішення про усиновлення когось із них або усиновлення їх різними особами.

Обставинами, що мають істотне значення є:

якщо дитина не підтримує контакти з братом/сестрою;

якщо діти перебувають у різних дитячих закладах і не знають про їх родинні відносини;

якщо не має згоди на усиновлення брата/сестри, за умови, що останній досягнув 14 років;

якщо один із братів / сестер страждає на тяжке захворювання, що вимагає спеціального догляду за дитиною чи перебуває на лікуванні в спеціальному лікувально-виховному закладі;

наявності інших обставин, що унеможливають роз'єднання рідних братів та сестер.

Також пропоную доповнити цими ж підставами пункт 74 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей», щоб положення спеціального акту не суперечили нормам Сімейного кодексу України.

Висновок. Розглядаючи поетапно механізм усиновлення дитини, варто зазначити, що на сьогодні деякі положення потребу-

ють подальшого удосконалення. Адже, основною метою в українського суспільства повинно бути виховання гідної нації, яка буде виховуватися у душі поваги до своєї держави та в любові до Батьківщини. Тому усі діти, незалежно від того в яких життєвих ситуаціях та умовах знаходяться і якого статусу набули мають право на сімейне виховання та родинне оточення.

Проаналізувавши механізм усиновлення приходимо до висновку, що перелік досліджуваних проблем не є вичерпним і на сьогодні існує значно ширше коло проблем, які й будуть слугувати завданнями подальших досліджень.

1. *Про охорону дитинства: Закон України від 07.03.2002 р. Дата оновлення: 03.08.2023, № 3022-IX. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 25.08.2023р.)*
2. *Сімейний кодекс: Закон України від 10.01.2002р. Дата оновлення: 03.08.2023, 3022-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>*
3. *Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей: постановою Кабінету Міністрів України від 08.10.2008 р. № 905. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2008-п#Text> (дата звернення: 25.08.2023р.)*
4. *Кожевникова В. О. Науково-теоретичні засади обмеження прав суб'єктів сімейних відносин: дис.... канд. юрид. наук. Тернопіль. 2019. 520с.*
5. *Чи можливе роз'єднання дітей із сімейної групи? URL: https://akhmetovfoundation.org/rinat-ahmetov-dityam/advice/chy-mozhlyverozz-ednannya-ditey-iz-simeynoi-grupy_ (дата звернення: 25.08.2023р.)*
6. *Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/15686423>*

Схаб-Бучинська Т.Я. Усиновлення: актуальні проблеми та шляхи вирішення

Стаття присвячена дослідженню проблем, які виникають при усиновленні дітей – громадян України. Проаналізовано ряд нормативно-правових актів, в положеннях яких поетапно регулюється процедура усиновлення, досліджено судову практику взяття дитини на виховання у сім'ю усиновлювача. У ході дослідження виявлено ряд проблем, які виникають чи не на усіх етапах усиновлення дитини. З'ясовано, що законодавець має на меті спростити механізм подачі документів для можливості бути взятим на відповідний облік, однак, на

сьогодні процес передачі документів через портал Дія не працює в повній мірі, і потенційним усиновлювачам необхідно звертатися із усім пакетом документів до уповноваженого органу. Ще одним недоліком є те, що потенційні кандидати в усиновлювачі повинні пройти обов'язковий курс навчання. Цей крок є надзвичайно важливий, адже, виховання дитини, яка зазнала психологічної травми від втрати біологічних батьків, має свої особливості, і усиновлювачам необхідно знати всі нюанси виховання такої дитини. Однак, відповідне навчання проводять служби захисту дітей, яким фізично не вистачає часу на усіх кандидатів. Тому у статті пропонується дозволити відкривати додатково спеціалізовані акредитовані приватні курси, які були б оплачувані, але разом з цим, надавали можливість бажаним пройти належне навчання та отримати необхідну довідку.

Істотною проблемою на сьогодні є те, що законодавець не закріпив конкретний перелік підстав, які б давали можливість суду роз'єднувати дітей – рідних братів та сестер і передавати їх на усиновлення у різні сім'ї. Законодавець в положеннях даної статті стверджує, що роз'єднання можливе при наявності обставин, що мають істотне значення. Саме суд в кожному окремому випадку приймає рішення про роз'єднання в залежності від обставин. У поданому дослідженні пропонується закріпити у Сімейному кодексі України та Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» перелік підстав, за наявності яких можна було б роз'єднати для усиновлення рідних братів та сестер.

Ключові слова: усиновлення; правові форми влаштування дитини у сім'ю; дитина – сирота; дитина, позбавлена батьківського піклування; обставини, що мають істотне значення.

Skhab-Buchynska T. Adoption: current issues and solutions.

The article is devoted to the study of problems arising in the process of adoption of children - citizens of Ukraine. The author analyzes a number of legal acts that regulate the adoption procedure step by step, examines the judicial practice and the practice of taking a child to the adoptive family. The study reveals a number of problems that arise at almost all stages of adoption. It was found out that the legislator aims to simplify the mechanism of submitting documents for the possibility of being registered, however, today the process of transferring documents through the Diia portal does not work in full, and potential adoptive parents need to apply to the authorized body with the entire package of documents. A significant problem today is that the legislator has not enshrined a specific list of grounds that would allow the court to separate siblings and place them for adoption in different families. The legislator in the provisions of this article states that separation is possible in the presence of circumstances of significant importance. It is the court in each individual case that decides on separation, depending on the circumstances. The submitted study proposes to consolidate in the Family Code of Ukraine and the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Approval of the Procedure for Conducting Adoption

Activities and Supervising the Observance of the Rights of Adopted Children» a list of grounds under which it would be possible to separate siblings for adoption.

Keywords: adoption; legal forms of placement of the child in the family; child - orphan; a child deprived of parental care; circumstances of significant importance.